

tikája iránt sem: az igényesen megfogalmazott elvi alapok következetes érvényesítése mellett a szerzők nem feledkeznek meg annak kibontásáról sem, amit e történelmi-tár-

sadalmi alapokra épülő produktumok mint művészeti alkotások nyújtanak.

V. Windisch Éva

ANTOLÓGIA STARŠEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY

Na vydanie pripravil, úvod a poznámky napísal: Ján Mišianik. Bratislava, 1964. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 850 Str.

A közép- és kelet-európai irodalmak régi korszakai gyakran mostoha gyermekek saját hazájuk tudományos és irodalmi köztudatában. Mivel ezeknek az irodalmaknak a nagy nemzeti megújulása általában a XVIII. század végén, illetve a XIX. elején ment végbe, a megelőző évszázadokat — a romantikus múltkereséstől, vagy pedig a pozitivisták adatkutatástól eltekintve — csekély megbecsülés övezte. Marxista tudós esetében pedig kimondva vagy kimondatlanul ott kísértett sokáig a gyanakvás: erejét és idejét kevésbé hasznos vagy haszontalan dolgokra fecsérel, esetleg a fontosabb feladatok elől való kitérés sanda szándékával. Az efféle tudománytalan nézetekre az eredményes kutatások s a régi irodalom vizsgálatából származó fontos elméleti, ideológiai tanulságok természetesen újra meg újra rácaffoltak nálunk is, más országokban is. A kitérő szlovák tudósnak, Ján Mišianiknak a hatalmas antológiája most a szlovák irodalom esetében is fényesen tanúsítja: nem volt hiábavaló a régi szlovák irodalom emlékeinek a felkutatására irányuló hosszadalmas és fáradságos gyűjtőmunka, hiszen egy gazdag múlt körvonalai bontakoznak ki a nemzeti megújulás időszakát megelőző századok irodalmának a terén is.

A szlovák irodalom történetének korábbi feldolgozói (pl. Ján Moko, Ján Durovič, Szilády Jenő, Boris Bálint, Sztripszky Hiador, Ján Pöstényi, Imrich Kotvan stb.) a felvilágosodás előtti korszakok természetét legfeljebb amolyan előzményeknek, primitív kezdeteknek tekintették egyrészt, mert kevés s nem eléggé értékes anyagot ismertek belőle, másrészt, mert ez is csekély kivétellel latin, illetve cseh nyelvű volt, minthogy a XVIII. század végéig ezek töltötték be a szlovákok számára az irodalmi nyelvek szerepét. Mišianik munkássága nyomán ez a kép gyökeresen megváltozott. A csehszlovákiai, valamint a magyarországi, romániai, lengyelországi, németországi és ausztriai levéltárakban és kéziratárakban végzett csaknem két évtizedes gyűjtőmunkája nyomán egymás után kerültek napfényre a régi szlovák irodalom eddig ismeretlen alkotásai. Művészileg is kiemelkedő alkotások (XVI. századi szerelmes versek, Štefan Selecký barokk poémája, XVIII. szá-

zadi népies énekek) mellett természetesen az önmagukban kisebb értékű szövegek (naptártoldalakok, tudóskodó írások stb.) vannak többségben, ez utóbbiak irodalomtörténeti jelentősége azonban szintén igen nagy, mert mennyiségükkel teljesen megváltoztatják a régi szlovák irodalom korábban ismert arányait, meggyőzően reprezentálva a vallásos művek mellett a világi irodalom gazdagságát, kiterjedését. A gyűjtőmunkával párhuzamosan Mišianik megkezdte az anyag feldolgozását, az elvi következtetések levonását. Előbb a régi szlovák irodalom új periodizációját próbálta kidolgozni (*O periodizácii staršej slovenskej literatúry*. SlovLit 1957. Nr. 2. 129—148.), majd többet magával megírta a szlovák irodalom története új akadémiai szintézisének első kötetét (Mišianik—Minárik—Michalchová—Melicherčík: *Dejiny staršej slovenskej literatúry*. Bratislava 1958.). Már ezekben a művekben is kibontakoztak Mišianik munkájának az eredményei, tanulságai, a munkásságát megkoronázó, legutóbbi antológia azonban mind az anyag gazdagságát, mind pedig a feldolgozás színvonalát tekintve jelentősen felülmúlja a korábbi publikációkat.

Mišianik új műve ugyanis nem csupán hagyományos értelemben vett antológia. A régi szlovák irodalom régebben is ismert legfontosabb szövegeinek és az általa gyűjtött nagyszámú ismeretlen alkotásnak a közreadását a szerző összekapcsolta a régi szlovák irodalom egész elvi problematikájának a módszeres megvilágításával. Az az ötven lapos bevezető tanulmány, melyet kötete élére helyezett, nemcsak a válogatás, a szövegközlés megokolására szorítkozik, hanem kiterjed mindazokra a fő kérdésekre, melyek tisztázása elengedhetetlen ahhoz, hogy világosan lássuk a régi szlovák irodalom sajátosságait, történeti fejlődését, az egész szlovák irodalom történetében betöltött szerepét, s nem utolsósorban a szomszédos irodalmakhoz való viszonyát.

Mišianik könyve egyidőben jelent meg *A magyar irodalom történetének* a régi magyar irodalmat tárgyaló első két kötetével; alkalmunk nyíltak így a két annyi szállal összekapcsolt irodalom régi korszakai megítélésének az összehasonlítására. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a két egymástól függetlenül

készült mű kiválóan illeszkedik egymáshoz, a bonyolult elvi kérdésekben teljesen azonos álláspontot képvisel, azokban is, ahol korábban még eltérő eredményekre jutottunk. Az intenzív kutatómunka itt is, ott is meghozta gyümölcsét, fényesen tanúsítva, hogy a teljes anyag feltárása és számbavétele, a nacionalista szempontok maradványainak is végérvényes száműzése, valamint a marxista irodalomtudomány szemléletének következetes alkalmazása hasonló kérdésekben elvileg azonos eredményekre vezet különböző nemzetek kutatóinál.

E problémák között talán a legkényesebb az adott nemzet régi irodalma anyagának a körülhatárolása, minthogy a nemzeti mozgalmak előtti korszakokban az egyes közép-európai irodalmak erősen egymásbakapcsolódnak mind nyelvileg, mind az alkotó személye, különösebben pedig a soknemz. ciségyű államegységek révén. Mišianik a régi szlovák irodalom vonatkozásában ezt a kérdést mintaszerűen megoldotta. Elég itt bevezető tanulmányának azokra a tételre utalnunk, amelyek szerint egy adott nép irodalma nem csupán az anyanyelven indulhat fejlődésnek, s így a szlovák irodalom teljes jogú részének kell tekinteni mindazokat a latin, valamint cseh nyelvű irodalmi alkotásokat — sőt hozzátennem: egyes speciális esetekben még német és magyar nyelvűeket is —, melyek a szlovák nép, illetve társadalom fejlődésének a sodrában, annak igényeit szolgálva születtek. Másrészt tökéletesen igaz van a szerzőnek abban is, hogy ugyanazon írók, illetve művek egyszerre két vagy több irodalom fejlődéstörténetébe is beletartozhatnak és meddő minden olyan vita, mely ezeket a későbbi nacionalista szempontok szerint próbálja *kizárólagos módon* az egyiknek vagy a másiknak elvitatni.

Teljesen reális, amit Mišianik Beniczkynek és Bél Mátyásnak mind a magyar, mind a szlovák irodalomban játszott szerepéről mond. A két kultúra, illetőleg irodalom hasonló érintkezési pontjait kiemelhetné volna mind a magyarországi középkor, mind az Academia Istropolitana s a nagyszombati egyetem, mind pedig a históriás énekek s egyéb jelenségek esetében is.

Továbbfejlődött Mišianik felfogása a periodizációról, amely fő vonalaiban igen közel került a régi magyar irodalom jelenlegi periodizációjához. Mivel e régi századokban a magyarok és szlovákok egy államban, s többékevésbé egy társadalmat alkotva éltek, a periodizációnak ez a nagy vonalakban való egyezése szükségszerű, mert ha túl nagyok az eltérések, akkor valami hiba van vagy az egyik, vagy a másik korszakolásban. Szlovák kollegáink például hamarabb jutottak el egy a XVII. század első évtizedeitől a XVIII. század második feléig tartó egységes nagy

barokk korszak felfogásáig, nemsokára azonban bebizonyosodott, hogy a magyar irodalom vonatkozásában is ugyanez érvényes. Mišianik viszont korábbi műveiben a reneszánsz, illetve humanizmus korszakának kezdetét a XV. század elejére helyezte, most viszont — a magyar irodalomtörténeti periodizációval egybehangzóan — a csekély huszita jelenségeket — helyesen — még a középkorhoz tartozóknak ítéli.

A fontos elvi kérdések közé tartozik annak eldöntése is, hogy a nem tisztán szépirodalmi műfajok közül mi és meddig tartozik az irodalomtörténet hatáskörébe. Mišianik álláspontja ezen a téren is teljesen meggyőző, midőn nem merev kategóriákhoz ragaszkodik, hanem azt igyekszik megállapítani, hogy egy-egy műfaj felvétele, tárgyalása meddig jogosult, s mikor kezd csökkenni, vagy megszűnni a jelentősége az irodalmi fejlődés szempontjából. Úgy érezzük, hogy egy-két alkalommal, így a latin tudományos próza, valamint az egyházi ének esetében a kelleténél szigorúbban jár el: ha ugyanis súlyt vet mindarra, ami — amint előszavában hangsúlyozza — a társadalom fejlődését szolgálta, akkor alaposan be kellett volna mutatnia a XVII. század második felének memoár-irodalmát, nem lett volna szabad megfeledkeznie Daniel Krman barokkosan zsúfolt, Rákóczi — illetőleg Czelder Orbán — zászlait felszentelő prédikációjáról, valamint ma is rendkívül érdekes, a XIX. század nem egy gondolatát anticipáló útleírásáról sem. Akár csehül, akár latinul szólaltak meg ezek a prózai művek, mégis fontosak éppen abból a szempontból, amit Mišianik bevezető tanulmánya helyesen hangsúlyoz: nincs áthidalhatatlan szakadék a feudális patriotizmus s a nemzeti ébredés kora között. Ezt Bél Mátyás műve igazolja talán a legjobban: ő a magyarországi polgári fejlődés egyik legfontosabb előképe. Ezért Mišianik antológiájának Bél kétségtelenül érdekes alkalmi versein kívül tudományos munkásságából is be kellett volna néhány szemelvényt mutatnia.

A régi irodalom műfaji problémáinak megítélésében követett szempontjai viszont feltétlenül helyesek. Ugyanez vonatkozik a folklórral való kapcsolatok, érintkezések vizsgálatára, ahol a magyar irodalom kutatói számára is rendkívül tanulságosan elemzi a népies költészetnek a barokk kor irodalmában betöltött igen fontos szerepét. De éppen azért, mert a korszak népies költői anyaga a nemesi udvarházak s a paplakok kéziratosszövegeiből, sőt, sokszor csak dallamjegyzékek incipitjeiből maradt az utókorra, számolnunk kell azzal, hogy a XIX. század népköltési gyűjteményeiben (a szlovák irodalom esetében Kollárnál) rögzített „népköltészet” nem minden esetben tisztán népi eredetű, benne a barokk nemesi költészet

elemei éppúgy megtalálhatók, mint az egyházi énekköltés egy-egy vonása és í. t. Ennek a ténynek ugyan elsősorban a további, a XIX. századi irodalmi fejlődésre van hatása, de éppen azért, mert a Mišianik antológiájában felölelt korszak a nemzeti fejlődés előkészítése, itt sem ártana hangsúlyozni.

Meg kell emlékeznünk az antológia nyelvi problémáiról is. Ezek részben a régi magyar irodalom emlékeinek kiadásaihoz hasonlóak. A bevezető tanulmány gondosan ismerteti, hogy Mišianik mennyiben ragaszkodik az eredeti írásmódhoz (főleg ott, ahol a régi szlovák nyelvet a nyelvtörténészek számára is jellemezni akarja), s mennyiben írja át a szövegeket, hogy a mai olvasók számára is érthetők legyenek. Az átírásnál Mišianik mindvégig a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete Textológiai Bizottságának szabályaihoz ragaszkodott. Persze, az ő esete nemcsak azért bonyolultabb, mint a mi irodalmunk régi szövegeinek kiadóié, mert nemcsak szlovák hanem igen nagy mennyiségű cseh szöveget kellett közölnie, hanem azért is, mert gyűjteményébe — mint említettük, igen helyesen — egész sor eredetileg latinul írt szemelvényt is felvett, s ezeket bilingvisen közli: latinul és a mai szlovák irodalmi nyelvre lefordítva. Szerintünk ez helyes, tudományosan megalapozott, precíz filológiai eljárás; így az olvasót a sok archaikus (biblikus cseh, csehvel kevert szlovák, régi szlovák) szöveg közt nem zavarhatják meg a modern irodalmi nyelvre lefordított szemelvények.

Az egyes korszakok, illetőleg azokon belül az egyes műfajok szemelvényanyagát rövid ismertetés vezeti be, utánuk pedig (sőt, az egyes szemelvények után külön-külön) alapos jegyzetapparátus következik. Ezek a jegyzetek igen jól eligazítják az olvasót, s arról is tanúskodnak, milyen jól ismeri Mišianik a kérdés irodalmát. Mintha egy-egy lényegesebb magyar publikáció elkerülte volna a figyelmét, így pl.: *A szlovák históriás ének problémájához* (FK 1956. 113—124.). Ebben a cikkben éppen a Mišianik által közölt szlovák históriás énekekről található adalékok, pl. éppen az, hogy a Bosnyák (Bošniak) Mártonnak tulajdonított *O Muránskom zámku* (A murányi várról) c. ének nemcsak tartalmilag, hanem gondolatmenetével és a költő véleménye, magatartása révén is mennyire megegyezik Tinódi Sebestyén: *Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak megvevése* c. énekének „Má-sod részé”-vel. — Egyébként még megoldásra váró feladat e históriás énekek, de egyéb — végső formájukban csak a XIX. századból ránkmaradt — szövegek hitelességének a megállapítása. Mennyiben változott meg az

eredeti szöveg a szájhagyomány, a kéziratossá énekeskönyvek, majd a nyomtatott gyűjtemények szűrőjén át? A régi szlovák nyelv fejlődése szempontjából sem érdektelen kérdés.

Mišianik egész eddigi életművének egyik legnagyobb felfedezése: a szlovák nemzeti verselő szerelmi költészete (a Fanchali Jób-kódex szlovák szemelvényei a XVII., Štefan Selecký barokk poémája a XVIII. század elejéről). Meggyőződésünk, hogy a-hosszas és kitarító levéltári kutatás még sok hasonló „szenciót” szül majd a szlovák irodalomtörténetírás számára, s ez mind jobban és jobban fel tudja majd számolni a régi szlovák irodalomnak eddig megszokott szemléletét, azt, hogy a Mišianikot megelőző kutatók csak az egyházi életbe ágyazottan tudták elképzelni a XVI.—XVIII. század fejlődését. Úgy gondoljuk, hogy a nemzeti költészet régebben azért maradt ismeretlen a régi szlovák irodalom elemzői számára, mert a XIX. századnak s a XX. század elejének nagyrészt egyházi értelmiségiekből álló vagy az egyházhoz bizonyos szálakkal fűződő irodalomtörténészei a XIX. század ismert asszimilációs jelenségeivel és „nemesei” magyar nacionalizmussával szembenállva eleve gyanakvón tekintettek mindenre, ami nemesei eredetű. Mišianik helyesen keresi a Fanchali Jób János által lejegyzett versek legtöbbjének forrásvidékét Balassi körül; már régebben is feltételeztük, hogy a magyar reneszánsz nagy lírikusának voltak erős sláv kapcsolatai, esetleg epigonjai is. De változatlanul kételkedünk abban, hogy maga Balassi lett volna egyik-másik között költeménynek a szerzője. Ennek a megállapítását még hosszú, alapos kutató- és elemzőmunkának kell megelőznie; meggyőződésünk, hogy erre elsősorban maga Ján Mišianik a hivatott.

Ő maga is tudatában van annak, hogy kiadott műve semmiképpen sem jelenti a felölelt óriási korszaknak teljesen lezárt anyagát. Bevezető tanulmányában többször is hangoztatja a további kutatás lehetőségét és szükségességét, sőt, azt is, hogy az esetleg előkerülő újabb anyag differenciáltabbá teheti, finomíthatja a korszakról alkotott eddigi elvi megállapításokat és magát a periodizációt (főleg a nagyobb korszakok alkorszakokra való bontását) is. Ez művének és munkásságának egyik legnagyobb jelentősége. Fáradhatatlan kutatóval van dolgunk, akitől még nagyon sokat várhat nemcsak a szlovák irodalomtudomány, hanem a közép-, illetőleg kelet-európai komparatistika is.

Klaniczay Tibor—Sziklay László